

Historisk forskning idag

Observationer under nio års tid¹

Maria Ågren

Under sammanlagt nio år (1999–2001 samt 2004–2009) har jag granskat ansökningar om forskningsanslag vilka inkommit till, först Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, sedan Vetenskapsrådet. Den sista sexårsperioden var jag dessutom ordförande för beredningsgruppen i fråga, nämligen gruppen för historiska vetenskaper och arkeologi. Denna grupp ansvarar för historia, arkeologi, idéhistoria, samt historiskt inriktad ekonomisk historia och historiskt inriktad kulturgeografi. Historia är det största ämnet; ungefär hälften av de ansökningar som kommer in till gruppen kommer från historiedisiplinen.

Beredningsgruppen har som tradition att varje år göra ett så kallat platsbesök ute på någon högskola eller något universitet, för att informera om hur beredningsarbetet går till, för att ge råd om ansökningarnas utformning och för att besvara de frågor som forskarna vill ställa. Jag har uppfattat platsbesöken som en särskilt meningsfull del av uppdraget; det finns ett stort behov av genomlysning av hur dessa, för många helt avgörande, urvalsprocesser går till. Det har också bekymrat mig att vi under dessa år inte har hunnit besöka alla lärosäten där man forskar och undervisar i historiska vetenskaper och arkeologi. Anledningen är att det idag finns så många sådana lärosäten.²

Därför är ett första syfte med denna artikel att samla och presentera information och råd som vi ofta framfört vid dessa platsbesök, så att de kan ges större spridning i forskarsamhället och på så vis hjälpa de enskilda forskarna att navigera. En annan ambition är att förmedla och diskutera vissa observationer och reflektioner som jag gjort genom åren under läsningen av mer än tusen ansökningar.³ Slutligen vill jag initiera en diskussion om vad historisk forskning är eller bör vara, och mer precist vad som är eller bör vara kunskapsföremålet i ämnet. Utan sådana diskussioner finns det en risk att disciplinen splittras upp på olika underfält som inte kommunicerar med varandra. Till slut finns det kanske inte längre en gemensam syn på vad ämnet är och hur

det ska beforskas.⁴ Jag kommer här att knyta an till synpunkter framförda av William H. Sewell Jr, i det att jag hävdar att samhällets helhetskaraktär är den grundläggande frågan för historiker.

Jag är angelägen om att markera att de framförda reflektionerna, som huvudsakligen gäller mitt eget ämne historia, enbart är mina egna. De uttrycker varken vad de andra beredningsgruppsmedlemmarna⁵ anser eller vilken policy som Vetenskapsrådet driver som myndighet. Jag vill också understryka att mina observationer och funderingar inte ska uppfattas som kritik. Snarare är det min bestämda uppfattning att dagens svenska historievetenskapliga forskning håller hög klass. Men det finns ingenting som är så bra att det inte kan bli bättre. Dessutom har det vad gäller finansiering skett betydelsefulla förändringar jag vill göra alla uppmärksamma på. Dessa förändringar motiverar också varför jag vill lyfta upp vissa frågor rörande det historievetenskapliga regelverket till explicit diskussion.

Jag har avsiktligt väntat med att skriva denna artikel till nu när jag har lämnat uppdraget som ordförande i beredningsgruppen. Orsaken är att jag inser vilken makt en ordförandes offentligt uttalade uppfattningar skulle få. Sådana uppfattningar skulle sannolikt sätta direkta avtryck i hur de sökande utformar sina forskningsprojekt. Det skulle jag inte vilja, eftersom det då skulle handla om ren auktoritetspåverkan. Jag hoppas att mina uppfattningar nu, när jag inte har någon makt över vilka ansökningar som beviljas medel, kan diskuteras och värderas enbart på saklig basis.

Vanliga frågor och svar

En vanlig undran vid platsbesöken är hur det kommer sig att just de som sitter i beredningsgruppen har fått detta uppdrag. Svaret är, att ordföranden väljs av landets fakulteter genom ett elektorsförfarande. Det är alltså viktigt att delta i dessa val, eftersom de ger möjlighet att i demokratisk ordning påverka vilka som blir utsedda till gruppordförande (och som samtidigt blir invalda i ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap). Särskilt viktigt blir det om man betänker att ordföranden i sin tur föreslår övriga medlemmar i beredningsgruppen. Ordföranden försöker sätta samman en grupp som sammantaget har den sakkunskap som behövs för att kunna bedöma de ansökningar som ligger inom gruppens ansvarsområde, med hänsyn tagen till kön och geografisk spridning. Docentkompetens krävs för att komma in fråga som beredningsgruppsledamot. Det formella beslutet att inrätta beredningsgruppen enligt ordförandens förslag tas av ämnesrådet.

Vid Vetenskapsrådet bereds ansökningarna i en tvåstegsprocess, som innebär att ungefär tre fjärdedelar av dem sorteras bort på våren och den återstående fjärdedelen genomgår en andra granskningsomgång på hösten

då syftet är att rangordna ett lämpligt antal (som under den här aktuella tiden brukade vara ungefär tjugu). På våren delas arbetet upp inom gruppen så att varje ansökan läses av tre personer, medan de som går vidare till hösten läses av samtliga åtta i gruppen. De sökande märker dock inte att det är ett tvåstegsförfarande eftersom man skickar in en fullständig ansökan redan från början. Här skiljer sig VR:s process från Riksbankens Jubileumsfonds, där den sökande skickar in en kortfattad ansökan på våren, och vid positivt besked därefter uppmanas att skicka in en fullständigare ansökan. En annan skillnad är att även de som sällas bort på våren får ett utlåtande och därmed en viss feedback från VR, vilket inte är fallet på RJ. Går man vidare hos RJ får man däremot en mycket utförligare återkoppling i form av flera utlåtanden, medan denna motivering är avsevärt mer kortfattad hos VR.

En faktor av stor betydelse för en ansökans utsikter är givetvis hur mycket pengar som finns att fördela. Här är det mitt intryck att det på sina håll finns en helt realistisk bild av resursläget. Vid de ovan omtalade platsbesöken har jag ofta inlett med att fråga de församlade forskarna hur mycket pengar de tror att beredningsgruppen förfogar över. Vid ett tillfälle svarade en dekan: ”Ni har nog inte så mycket pengar. Det är nog inte mer än tjugu miljoner.” Rätt svar var, vid det tillfället, cirka sju miljoner. Den begränsade medelstillgången gör att beviljningsgraden (så kallad *success rate*) under ett antal år legat strax över tio procent. År 2009 steg den dock till femton procent.⁶ Den begränsade medelstillgången är något som ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap, och inte minst dess huvudsekreterare, har lagt ned mycket arbete på att försöka komma till rätta med, men ytterst beror resursläget givetvis på hur mycket pengar som utbildningsdepartementet är berett att tilldela området.

Det begränsade resursläget kan få icke önskvärda effekter på den kvalitetsmässiga bedömningen av ansökningarna. Genom att ställa hårda krav sällar beredningsgruppen bort ungefär 75 till 80 procent av ansökningarna: på så vis försvinner sådana ansökningar som är riktigt dåliga (ett fåtal), mediokra, bra, även riktigt bra. Sedan återstår ändå 20 till 25 procent som är mycket bra (ca 40 stycken). Det var dessa jag hade i åtanke när jag i artikelns inledning sade att svensk historietvetenskaplig forskning håller hög klass. Pengarna räcker alltså inte för att finansiera alla dem utan ytterligare urval måste göras. Det är svårt att hävda att denna sista selektion enbart styrs av sakskäl. Hur ska man kunna välja mellan två ansökningar som kvalitetsmässigt ter sig fullt likvärdiga? Problemet ligger inte i beredningen som sådan utan i de otillräckliga och orimliga ekonomiska ramarna.

Det är bra att som sökande känna till att resurserna är starkt begränsade. Jag har ofta fått frågan om det är bättre att slå sig samman med andra forskare och skapa ett större projekt. Många tror nämligen att det förhåller sig så, och det beror sannolikt på att det idag talas så mycket om stora program och

excellenssatsningar. Jag brukar alltid svara att om man söker ”vanliga” projektanslag är det bättre att inte slå sig samman. Skälet är just det begränsade resursläget. Vi kan göra tankeexperimentet att de tillgängliga medlen ett år skulle räcka till, låt oss säga, sju enmansprojekt i historia (ett helt realistiskt scenario). Om man då skulle ge bifall åt ett projekt som består av fyra forskare, skulle det innebära att man totalt sett kunde bevilja fyra historiska projekt (ett stort och tre enmansprojekt) istället för sju. För beredningsgruppen är det ofta svårt att göra ett sådant val. Man kan, förenklat, uttrycka det som att fyrmansprojektet måste övertyga gruppen om att det kommer att ge väsentligt mycket mer intressant och kvalitetativt högstående kunskap än de enmansprojekt med vilka det konkurrerar, så att kunskapsvinsten på detta enda område motiverar utebliven kunskapsvinst på tre andra områden. Stora projekt bör man alltså söka för i särskild ordning.

Vid en bedömning finns två grundläggande parametrar, nämligen genomförbarhet och originalitet. Verkar det möjligt att genomföra studien på ett bra sätt (med tanke på vilka källor som finns att tillgå, den sökandes kompetens och så vidare). Kan man förvänta sig en avsevärd mängd intressant kunskap om projektet lyckas? Man kan tänka sig ansökningar som får höga betyg vad gäller genomförbarhet men låga för originalitet: ”sannolikheten att projektet kan genomföras enligt planen är mycket stor, men den kunskap som blir resultatet är tämligen ointressant”. Man kan också tänka sig det motsatta fallet, alltså låga betyg vad gäller genomförbarhet men höga för originalitet: ”om forskaren skulle lyckas genomföra projektet skulle resultaten kunna vända uppochned på allt vi trott oss veta om ett visst fält, men sannolikheten för att projektet går att genomföra på beskrivet sätt är försvinnande liten”. En slagkraftig ansökan är därför en sådan som får höga betyg för såväl genomförbarhet som originalitet.

Originalitet betyder inte att forskaren måste vara en originell tänkare (även om detta naturligtvis inte är någon nackdel). Med originalitet menas istället hur pass nydanande kunskapen kan förväntas bli, och i detta ligger såväl nya empiriska landvinningar som nya teoretiska insikter. Här kan det vara befogat att påpeka att många nydisputerade skickar in ansökningar om projekt som ligger mycket nära deras nyss fullbordade avhandlingar. Detta är fullt begripligt, eftersom många är trötta efter att ha disputerat, vilket gör det svårt att komma på nya idéer. Men marginalnyttan av projekt som ligger mycket nära nyligen avslutade projekt brukar ofta betraktas som ganska låg, och det är följaktligen svårt att nå framgång med sådana projektansökningar. Det kan vara bättre att avvakta något år för att sedan komma in med en mer originell projektidé.

Ett råd som vi ofta ger till sökande är att de ska tänka på att inte uttrycka sig alltför esoteriskt, alltså att inte skiva på ett sätt som bara förstås av de

invigda. Man måste tänka på att en beredningsgrupp består av människor som kommer från flera olika discipliner och att det som är självklart i en disciplin kan vara obegripligt i en annan. Det gäller att övertyga så många som möjligt i beredningsgruppen och då är det ingen fördel om flera medlemmar har svårigheter att förstå vad som avses därför att texten är alltför belastad av teoretisk terminologi eller om förståelsen hindras av att viktiga premisser förblir outtalade eller oförklarade. Att skriva klart och enkelt är eftersträvanvärt – ja, ofta är det bara de som verkligen behärskar sitt område som klarar av att skriva om det på ett konstlat sätt.

Reflektioner kring historisk forskning idag: minimikrav

Att diskutera dagens historiska forskning utifrån ansökningar om vad historikerna vill forska om är ingen invändningsfri metod. Ett mer talande och vittnesgillt material vore kanske (ett urval av) de färdiga forskningsrapporter som skrivs. Men man kan ändå argumentera för att ansökningar säger något om disciplinen, att de visar vilka frågor historikerna är intresserade av och vilka tillvägagångssätt de anser lämpliga att använda. Ansökningar kan, kort sagt, säga en del om vilka optimumnormer och minimikrav som råder inom disciplinen. De kan därmed också ge indikationer på enighet om dessa normer och krav, eller om det är så, som Rolf Torstendahl antytt, att disciplinen börjar bli alltmer fragmentariserad.⁷ Man kan sedan diskutera för- och nackdelar med en sådan utveckling. Hur ansökningarna är skrivna kan också belysa vad som uppfattas som självklart och som därmed inte verbaliseras och problematiseras. Även detta är värt att uppmärksamma.

Eftersom VR:s ansökningsblankett (och alla forskningsfinansiärers blanketter) ber den sökande karaktärisera sin metod innehåller alla ansökningar metodbeskrivningar. Dessa är inte sällan förvånansvärt kortfattade i de historiska ansökningarna; det förekommer att den sökande skriver att han eller hon avser att använda "vanlig historisk metod", "vanlig idéhistorisk metod" eller "vanlig textanalys". Jämfört med hur mycket som skrivs i ansökningarna om de teoretiska utgångspunkterna är metodbeskrivningarna ofta vaga. Detta behöver inte alls bero på att den sökande har dåliga insikter i vilka metoder som finns att välja mellan, eller att han eller hon inte behärskar den valda metoden. Det är mer troligt att de kortfattade metodbeskrivningarna återspeglar förhållandet att vi inte diskuterar metoder lika mycket och lika explicit som vi kanske borde: i grundundervisningen, kring seminarieborden och i spalterna i de historiska fackorganen. Vi är inte lika vana att artikulera metoden och dess för- och nackdelar, som vi är att artikulera teorin. Resultatet blir ofta en obalans mellan den uppmärksamhet som ägnas det mer abstrakta

(teori, ibland rentav historiefilosofi) och den som ägnas det mer konkreta (tillvägagångssättet, operationalisering, metoder och urval kommer in).

Detta förhållande skulle kunna vara en följd av den bland historiker ofta framförda kritiken av positivismen. Enligt positivistiska ideal är ju vetenskaplighet närmast liktydig med en bra metod som ger tillförlitliga resultat – punkt slut. Även i historieforskningen är det förstås en uppenbar fördel att ha en bra metod som ger tillförlitliga resultat, men det är ändå inte tillräckligt. Det faktum att information om det förgångna har bevarats på ett så ojämnt sätt gör att historikern inte kan börja direkt med att samla in data enligt någon viss urvalsprincip för att sedan bearbeta dem enligt någon viss metod. Han eller hon måste först ha en rimlig, om än preliminär, helhetsförståelse av det samhälle som ska studeras och en klar bild av vilka delar av samhället som blir synliga⁸ genom de olika källor som står till buds. Följaktligen är det helt begripligt att historiker ofta uppfattar frågor om teoretiska utgångspunkter som mer grundläggande och viktiga än frågor om konkret metod, och att vi följaktligen diskuterar de förra aspekterna mer.

Men även om det alltså finns goda skäl till varför historiker ofta ser andra frågor som mer grundläggande än metodfrågorna går det inte att komma ifrån att det är en nackdel att inte kunna beskriva den valda metoden på ett nyanserat och sakligt sätt. När jag säger att beskrivningen ska vara saklig menar jag att den ska ta sikte på vilka effekter som ett visst metodval får. Argumentationen bör ha strukturen ”metod A har effekten B, som är önskvärd eftersom C”. Motargument har formen ”metod A har inte effekten B” eller ”metod A har effekten B, som inte är önskvärd eftersom D”. Att hävda att en metod (eller en teori) bör användas därför att den är ny är inte ett sakligt argument, lika litet som motsatsen, alltså att metoden bör användas för att den är välbeprövad. Värdet hos ett vetenskapligt tillvägagångssätt har inget direkt samband med dess ålder, och därför måste man utveckla en diskussion om metodens för- och nackdelar för att övertyga.

Att metodfrågan lyfts upp och ur ett större kunskapsteoretiskt sammanhang, såsom sker i en ansökningsblankett, beror förstås på att blanketten ska användas av företrädare för alla vetenskapliga discipliner. Den är på intet sätt specialanpassad för historiker och det kan, menar jag, uppfattas som ett handikapp. Icke desto mindre är detta en realitet man måste leva med och förhålla sig till. Man måste tänka på att det finns många forskare för vilka kritiken av positivismen är okänd eller föga integrerad, och att det inte är otänkbart att ens ansökan läses av en sådan person. Bakgrunden till detta finns i det förändrade finansieringslandskapet.

På senare år har det blivit allt vanligare att många olikartade discipliner får konkurrera med varandra om forskningsmedel. Ett exempel på detta är

den så kallade omfördelningspanelen inom ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap, där humanistiska och samhällsvetenskapliga ansökningar tävlar med varandra om samma pott. Ett annat exempel är Linnéstödsutlysningarna, där det visserligen har existerat vissa givna kvoter för de olika vetenskapsområdena men där det även funnits en fri kvot där alla konkurrerar med alla: fysik ställs mot litteraturvetenskap, mikrobiologi mot arkeologi, och så vidare. Även inom det relativt nystartade European Research Council finns ett liknande system med fri kvot, där konkurrens över disciplin- och vetenskapsområdesgränserna råder. Önskan om att kunna jämföra prestationer inom olika discipliner är ju också det som ligger bakom de senaste årens stärkta krav på utveckling av bibliometri. Det ligger nära till hands att se båda dessa tendenser – fria kvoter där alla konkurrerar med alla och bibliometri – i ljuset av det ”samgående” mellan vetenskapsområdena som Janke Myrdal talat om. Såväl samarbete och kommunikation som konkurrens ökar.⁹

Det är mitt intryck att i den mån tillskott av forskningsmedel kommer att ges framöver kommer de att fördelas i form av pottor som inte är vikta för specifika discipliner utan där bredare konkurrens kommer att råda. Om man som jag är bekymrad över den låga beviljningsgraden, måste slutsatsen bli att humanister (och särskilt historiker) måste bli mer framgångsrika i dessa bredare konkurrens, i synnerhet om det bara är via dem som man kan få in mer medel till disciplinerna. Och då blir nästa slutsats att det är viktigt att kunna uppvisa stringenta och övertygande metodresonemang. För hur kan man jämföra ansökningar som kommer från så olikartade fält som fysik och litteraturvetenskap, mikrobiologi och arkeologi? En cyniker skulle kanske säga att det är omöjligt att jämföra och att det till syvende og sist är de fält som har störst ekonomisk potential som alltid gynnas. Men om man inte är cynisk och tänker sig att de som fattar beslut om de allt vanligare fria kvoterna ändå försöker vara sakliga, måste man fråga sig vad den minsta gemensamma nämnaren kan vara för dessa bedömare. Vad är det som forskare med radikalt olikartade forskningsbakgrunder ändå kan tala med varandra om och tycka sig kunna jämföra?

Jag tror att det är tillvägagångssättet som tenderat att bli den minsta gemensamma nämnaren, det som bedömare tycker att de kan bedöma, oberoende av disciplin. En annan tanke är att det snarare är frågans originalitet och dess förmåga att appellera till bredare grupper som är avgörande. I den mån man kan visa att frågan är intressant även utanför den egna disciplinen kan man måhända övertyga även den bedömare som inte förstår sig på detaljerna i det konkreta tillvägagångssättet. Det ena behöver kanske inte utesluta det andra. Om man ska ge ett råd så skulle det vara att vi behöver framhålla både metodernas stringens och varför forskningen är viktigt och intresseväckande.

Men hur ska man gå tillväga när man motiverar sin frågeställning? Det har länge varit en accepterad princip inom historikersamfundet att det inte räcker med att påvisa att det saknas kunskap på ett visst område; man måste dessutom kunna anföra andra skäl för varför det är viktigt att vi skaffar oss just den saknade kunskapen. Redan på grundnivån lär vi studenterna att "luckargument" är otillräckliga och rentav lite löjliga; de bilder som anförs för att illustrera luckargumentets futtighet brukar hämtas från knappsamlade.

Kanske är det detta sätt att tala om vetenskapliga motiveringar som har lett till att det ibland dyker upp ansökningar som bara innehåller argument om hur viktigt och intressant det sökta projektet kan bli, medan bilden av forskningsläget – vad man redan vet på området – är mycket bristfällig (en annan tänkbar orsak är förstås att den sökande saknar överblick över forskningsläget). Sådana ansökningar ger ofta ett mycket personligt intryck. Det är som om forskarens eget intresse för ämnet tar över argumentationen på bekostnad av ett mer distanserat klarläggande av vad som gjorts och inte gjorts på området – med andra ord ett klarläggande av vari kunskapsbehovet består. Jag tror därför att det vore bra om vi i alla undervisningssammanhang tryckte på att luckargument faktiskt är helt nödvändiga, samtidigt som de inte är tillräckliga. Man måste både påvisa att det finns en kunskapslucka och förklara varför den behöver åtgärdas. Givetvis finns det olika typer av kunskapsluckor (empiriska, teoretiska, sådana som handlar om att problematisera tidigare forskning). Poängen är här att man måste kunna tala om vari luckan består.

Förmågan att på ett översiktligt, men samtidigt i alla detaljer korrekt sätt, beskriva ett forskningsläge är något som våra magisterstudenter och doktorander behöver tränas i. Det är svårt men samtidigt en viktigare framgångsfaktor än vad man kanske tror. De ansökningar jag särskilt minns från dessa år har nästan alla kännetecknats av en skicklig och skarp beskrivning av vad som gjorts och inte gjorts på fältet, vilket sedan har dukat bordet för den undersökning som den sökande velat genomföra. Sådana ansökningar brukar också stå sig bra i konkurrensen med andra ämnen.

Den sista punkten, som jag vill ta upp under minimikrav, gäller teorianvändning och teoribeskrivning. Idag råder uttalad pluralism på det teoretiska fältet. Olika historievetenskapliga underområden har utvecklat egna teorier, begrepp och anknytningspunkter. Det är en sak. Men dessutom finns idag, som jag tolkar det, många olika uppfattningar om vad teorianvändning och teoretisk medvetenhet egentligen är. Det finns också olika ideal beträffande teoriens roll i forskningsprocessen och hur teorimedvetenhet bäst kommer till uttryck. Detta är nog något som kännetecknar humaniora och samhällsvetenskap i bredare bemärkelse, men mångfalden kommer in i historieämnet eftersom historiker ofta hämtar teoretiska influenser från grannämnena.

En grundläggande fråga är om man som forskare främst är intresserad av att belysa och förklara partikulära fall (för historikers del fall i det förflutna) eller om man snarare vill extrahera uppgifter ur det partikulära, data som kan användas för att testa befintliga teorier eller utveckla nya teorier (teorier som förhoppningsvis blir mer fullödiga om de bygger på insikter från olika tider och samhällstyper). I det förra fallet motiveras teorin ofta instrumentellt, som något som hjälper oss att ställa rätt frågor, göra lämpliga operationaliseringar och kasta ett förklarande ljus över det partikulära fallet. I det senare fallet är teorin snarare ett kunskapsobjekt i sig och det är istället de empiriska detaljerna som får ett instrumentellt värde. Båda synsätten är fullt legitima, även om det förra nog är vanligare bland historiker och det senare bland samhällsvetare. Ibland lyckas forskare förvisso kombinera de båda syftena på ett bra sätt. Men det kan bli ett problem om inte forskaren uttrycker explicit vilket teorins syfte är, vilket i sin tur handlar om att tydliggöra vad man vill få kunskap om. Eftersom beredningsprocessen har fokus på att utröna vilka projekt som kan generera störst och bäst kunskapsstillväxt, blir det lätt en nackdel om det råder oklarhet på denna punkt.

Saken kompliceras ytterligare av att historiker som sagt behöver ha en sorts helhetsförståelse av det samhälle som de ska studera innan de börjar studera det. Man måste veta en hel del om 1700-talets samhälle för att överhuvudtaget kunna formulera intressanta och relevanta forskningsfrågor om det. En del historiker betecknar denna helhetsförståelse som sina teoretiska utgångspunkter, medan andra talar om helhetsförståelsen som något mer empiriskt och konkret, kanske som "epokkännedom", "kontextuell förståelse" eller liknande. Man är alltså helt överens om vikten av denna helhetsförståelse men betecknar den på olika sätt. Även här kan det alltså uppstå oklarhet.

Slutligen finns olika ideal beträffande hur teorin ska komma till uttryck, både i ansökningar och i färdiga undersökningar. Å ena sidan förekommer uppfattningen att teorier ska beskrivas explicit och gärna under en egen rubrik (som man oftast gör i svenska historiska avhandlingar), å andra sidan finns synsättet att det är bättre om teorin integreras väl i texten, som en insikt som präglar hela framställningen men bara kommer upp till ytan när det är motiverat. Det sistnämnda synsättet härrör, som jag uppfattar det, från den brittiska traditionen som börjat sprida sig till Sverige. Skälet till att man kan vilja ha en mer osynlig eller nedtonad teori kan vara estetiskt ("det blir trevligare att läsa") men det kan också röra sig om mer pedagogiska motiveringar: att det bara är den som förmår integrera teorin som ett genomgående stråk i texten som verkligen har förstått den. Det ligger något i det argumentet – det finns de som kan skriva värtaligt om sina teoretiska utgångspunkter, men som verkar ha svårt att tillämpa dem, vilket kan säga något om hur väl, eller snarare ofullständigt, smälta dessa är. Ett annat skäl till nedtonad teoripresentation

kan vara att om nu teori ibland blir liktydigt med helhetsförståelse – eller kanske till och med historiesyn – blir det mer naturligt att integrera den på ett osynligt vis.

En uppenbar nackdel med implicit teoripresentation och -användning är dock att det blir mycket svårare att bedöma om författaren har förstått teorin, hur kopplingen till tidigare forskning ser ut och så vidare. Bedömaren måste vara både mycket välvilligt inställd och ytterst receptiv i sin läsning. Jag har sett exempel på forskare som medvetet valt att skriva på ett enkelt och empirinära sätt, samtidigt som det i bakgrunden funnits en stor teoretisk medvetenhet. Sådana forskare riskerar att uppfattas som naiva, om bedömaren förväntar sig att det teoretiska innehållet ska uttryckas på ett annat och mer explicit sätt.

I en bedömningsituation är det därför viktigt att anstränga sig att läsa välvilligt. Detta blir särskilt viktigt när det är uppenbart att olika forskare betecknar olika moment i sitt arbete på olika sätt. Beredningsgruppens uppdrag – att skilja ut ungefär tio procent av alla ansökningar – sätter hela tiden press på bedömarna och frestar dem att läsa grinigt, så att de kan sälla bort en ansökan så fort den inte motsvarar den egna idealbilden av hur saker och ting bör beskrivas. En välvillig inställning bör också prägla det vetenskapliga samtalet i stort. I ett läge där historieämnet har blivit så mångfasetterat och diversifierat är det särskilt viktigt att vi kan tala med varandra om vårt gemensamma ämne, och en sådan dialog underlättas förstås av konstruktiv anda och välvillig inställning. På ett sådant sätt borde vi, menar jag, i högre utsträckning diskutera metodval, vetenskapliga motiveringar och vad vi egentligen menar med teori – med andra ord, det historievetenskapliga regelverket.

Reflektioner kring historisk forskning idag: optimumnormer

När man – av VR:s blankett – tvingas ta ställning till ”frågeställningarnas vetenskapliga betydelse” blir det ofrånkomligen så att man får fundera över vad som är viktiga och centrala frågor i historisk forskning. Frågan är inte lätt att besvara; för en utomstående betraktare kan det säkert vara mycket svårt att se vari dessa eventuella optimumnormer skulle kunna bestå. VR-stöd har nämligen givits till så olikartade ämnesområden som känslor och identiteter, barns ställning inom olika välfärdsregimer, diplomati på 1600-talet, skogsbruk på 1800-talet, JO:s arbete, högerextrem partipolitik, flykting- och migrationsfrågor och mycket annat.¹⁰ Kan man hävda att just dessa ämnen är särskilt viktiga att beforska eller har de snarare stått sig bra i konkurrensen därför att de sökande lyckats särskilt bra med att beskriva genomförande, forskningsläge och så vidare? Finns det, om än outtalat, vedertagna uppfattningar bland historiker om vad det är särskilt intressant och viktigt att forska om. Finns å andra sidan frågor som definitivt inte kan betecknas som

historiska? Ytterst handlar detta kanske om huruvida det egentligen finns några optimumnormer som håller samman oss historiker – inte bara namnet och vissa metodregler.

Det är inte självklart att det finns några gemensamma uppfattningar om vad som är intressant och viktigt. Rolf Torstendahl har argumenterat för att det vid 1700-talets slut ännu inte fanns något nationellt eller internationellt historikersamfund i egentlig mening, alltså ett professionellt samfund som svetsades samman av ett gemensamt regel- och normsystem. Han har också argumenterat för att medan det tidiga 1800-talets historiker främst förenades av gemensamma optimumnormer (vad det ansågs intressant och viktigt att forska om) delade det sena 1800-talets historiker (fram till cirka 1950) snarare samma minimikrav (de regler som måste följas för att en produkt skulle betraktas som vetenskaplig och professionell).¹¹

Det ligger förstås i sakens natur att vi i viss utsträckning har olika uppfattningar om vad som är viktigt, men det avgörande är om det å ena sidan finns typer av frågor som alla tycker är uppenbart viktiga och om det å andra sidan finns frågor om vilka alla skulle säga ”men det där är ju inte en historisk fråga” eller ”det där är inte en fråga som man behöver vara historiker för att besvara”. Jag kallar den senare frågan för frågan om de yttersta gränserna, den första för frågan om kärnan.

Frågan om de yttersta gränserna har kommit upp några gånger under de nio år som jag baserar min framställning på. Vi har fått in en del ansökningar där den sökande visserligen varit disputerad historiker men där forskningsprojektet varken handlat om ett tillstånd i förfluten tid, eller om förändring över tid, eller om någon form av historiografi. De föreslagna projekten har till exempel kunnat handla om det moderna samhället men på ett ohistoriskt sätt, vilket gjort att man inte kunde betrakta dem som samtidshistoria. Det har kunnat röra sig om undersökningar som lika gärna, eller bättre, kunnat utföras av en sociolog, en statsvetare eller en antropolog. Vi har även haft en del ansökningar från arkeologer som på samma vis fallit i ögonen för att de inte behandlat arkeologiska frågor. Sådana ansökningar har sällan haft någon framgång. Detta har inte berott på att beredningsgruppen har haft något emot att man försöker ge sig in på nya fält, utan därför att vi inte känt oss övertygade om att personen i fråga haft rätt forskarkompetens.

Men att säga, som jag nyss gjorde, att historiska undersökningar kan handla om tillstånd i förfluten tid eller om förändring över tid eller vara historiografiska, är ändå inte tillräckligt om man vill försöka ringa in kärnan i vad riktigt intressant historieforskning bör handla om och vilka typer av frågor historiker är särskilt lämpade att besvara. Jag tror inte heller att man kan ringa in kärnan som något empiriskt område av typen ”kungar och krig”, ”kulturhistoria”; dessa är alltför förgängliga och flyktiga beteckningar. Och

på samma sätt förhåller det sig med mer teoretiskt definierade forskningsområden; deras aktualitet sjunker i regel med tiden, som en naturlig följd av att kunskapen växer. Det är mycket svårt att peka ut en eller ens några få sakområden som kan anses ha status av särskild angelägenhet för alla som kallar sig historiker. Här skiljer vi oss alltså från det tidiga 1800-talets historiker där agendan var enklare och tydligare: det var statens historia som var det viktiga.

Det är således besvärligt att ringa in särskilt viktiga frågor eller perspektiv. Samtidigt är det uppenbart att många historiker har – uttalade eller outtalade – uppfattningar om vad som är, och vad som inte är – historiska frågeställningar – vad som är god historieforskning och vad som är mindre god sådan. Utifrån detta borde vi kunna föra en diskussion om vilken kunskap vi historiker är särskilt lämpade att bidra med. Min egen uppfattning är att det finns en fråga som historiker bör vara särskilt bra på att besvara, och som därför också är eller bör vara den optimumnorm som håller oss samman. Frågan kan göras sofistikerad, men den kan också uttryckas på ett mer anspråkslöst sätt. "Vad för slags samhälle var detta?" eller "Hur hängde detta samhälle ihop?"

Frågan kan ställas om alla samhällen i alla tider och den kan ges såväl teoretiskt laddade svar ("det var ett feodalt samhälle") som mer empiriskt beskrivande svar ("det var ett samhälle med stora ekonomiska klyftor och starka politiska spänningar"). Om man uppfattar frågan som teoretisk eller empirisk spelar egentligen mindre roll; det viktiga är att man ställer den och att man tycker att den är meningsfull. Meningsfull blir den om man anser att det är viktigt och möjligt att tillägna sig en helhetsförståelse av samhället i fråga. Att hävda att en helhetsförståelse är viktig innebär i sin tur att man uppfattar samhällena som enheter som hänger samman genom olika typer av samband, processer och interaktioner, vilka går att undersöka även för förfluten tid om man behärskar det historiska hantverket.

Min fråga kan, som sagt, också uttryckas och utvecklas på mer sofistikerade sätt. Som jag uppfattar det är det just det som William H. Sewell Jr gör i sin essä "Refiguring the 'Social' in Social Science: an Interpretivist Manifesto".¹² Sewell argumenterar här för att alla som anser sig syssla med "det sociala" behöver bli mycket mer tydliga och explicita i fråga om vad som ligger i begreppet social – det adjektiv som hör ihop med *society* och samhälle. Att byta ut "social" mot "kulturell" är inte en åtgärd som nämnvärt ökar den begreppsliga klarheten, menar Sewell,¹³ som själv började sin bana som socialhistoriker på 1960-talet och sedan blev en av de ledande inom den kulturella vändningen. Vad som behövs, säger Sewell, är närmare teoretisk reflektion kring hur man ska förstå vad ett samhälle är och hur de samband, processer och interaktioner jag nyss talade om ska begreppsliggöras. "Det sociala" bör, enligt Sewell, uppfattas som de många olika förmedlingsmekanismer (*mediations*) som skapar beroendeförhållanden mellan människor och gör

dem delaktiga i varandras världar. Förmedlingsmekanismerna är semiotiska (betydelsebärande) men långtifrån alltid språkliga, och de bidrar till att bygga upp fysiska ramar för det mänskliga livet.¹⁴

Sewell pläderar alltså för fokuserade och teoretiskt medvetna analyser av samhällen, understödda av en rad olika metoder och källor. Han försöker härmed förena det bästa ur de två olika traditioner som han känner väl: den samhällsvetenskapligt inspirerade socialhistorien och den tolkande kulturanalysen. Jag tycker att han lyckas ringa in vad historiker nog ofta menar när vi säger att något utgör god historisk forskning. Vilken tid undersökningen handlar om är inte det viktiga. Det historiska ligger snarare i att frågan är konstruerad så, att den frambringar svar som handlar om vad för slags samhälle det var, hur det hängde ihop, och hur det var att leva i ett samhälle av detta slag.

Det betyder inte alls att alla historiker måste syssla med övergripande makrohistoriska eller strukturella undersökningar och att detaljerade studier av ”mindre” fenomen saknar legitimitet. Naturligtvis måste man alltid välja ut något visst för att kunna undersöka det i detalj. Det betyder bara att jag anser att de detaljerade studierna blir bättre om de görs i medvetenhet om de större samhällssammanhangen (för att undvika anakronismer) och att resultaten sedan ska användas för att öka kunskapen om det dåtida samhället som helhet.¹⁵ Ibland kan denna kunskap i sin tur lyftas upp till en mer generell och överhistorisk nivå.

Mitt intryck är att många skulle hålla med mig om vikten av att förstå de specifika samband och förmedlingsmekanismer som konstituerar samhället i fråga. I diskussioner i beredningsgruppen (och i andra sammanhang) tycker jag att krav på god kontext och kritik mot anakronism är argument som ofta återkommer och som verkar återspegla allmänt omfattade normer om vad som är god och intressant historieforskning, och jag tolkar detta som att det finns samförstånd om att helhets- och sammanhangsförståelse är viktigt.

Men jag tror också att några skulle anmäla avvikande mening. Det finns historiker som menar att det är omöjligt och förmätet att försöka etablera denna sorts helhetsförståelse. Dessutom finns det faktiskt också de som menar att kunskap om partikulära fall i det förflutna saknar egentligt intresse och bara kan försvaras om kunskapen har bäring på nuet. De senare är nog sällan historiker men de vetenskapssociologiska förändringar som jag beskrivit ovan gör att vi måste ta även dessa synpunkter i beaktande när vi motiverar vår forskning. Det är således nödvändigt att diskutera detta mer, både i tidskrifter som denna och runt seminarieborden runt om i landet. Vilka är historikernas viktiga frågor, vad är inte historikernas frågor (om det finns några sådana), och vilka regler gäller för vad man kan och inte kan göra inom historisk forskning?

Summary

As former chair of the panel for archaeology and historical sciences at the Swedish Research Council (SCR), the author discusses how historical research has developed in Sweden over the last decade. First, she explains the procedure applied when evaluating research proposals at the SRC. Second, she identifies some points where proposals could be improved (for instance description of methodology, justification of the chosen research question, description of what previous research has said). She also calls attention to the fact that competition across disciplinary borders has stiffened of late and that it is vital to write one's proposals in a non-esoteric manner. Finally, she discusses what the core issue of historical scholarship is, or should be. Agreeing with William H. Sewell Jr., she argues that historians should focus on the "mediations" that explain how particular societies at particular points in time stick together and make people part of each other's lives.

Keywords: History, research funding, evaluation of research, Swedish Research Council, minimum demands, optimum norms

Noter

- 1 Jag tackar Rolf Torstendahl och Kim Salomon för värdefullt tankeutbyte om de frågor som artikeln behandlar. Jag tackar även *Scandias* två anonyma bedömare för deras synpunkter och förslag, som jag på flera punkter har följt.
- 2 Platser som besökts av hela beredningsgruppen under tiden 2004 till 2009 är universiteten i Uppsala, Örebro, Linköping, Umeå och Stockholm. Dessutom har ordföranden ensam besökt Mittuniversitetet (Östersund) och Södertörns högskola. Ordföranden har dessutom vid upprepade tillfällen informerat om VR vid Uppsala universitet.
- 3 En del av dessa observationer framförde jag den 20 april 2010 i en paneldebatt där även Rolf Torstendahl och Klas Åmark medverkade. Paneldebatten arrangerades av historiska institutionen vid Stockholms universitet inom ramen för Stockholm-Uppsalas forskarskola i historia. Jag tackar de närvarande doktoranderna för deras frågor.
- 4 Rolf Torstendahl, "Historical Professionalism. A Changing Product of Communities within the Discipline", *Storia della Storiografia* 56 2009, s. 26.
- 5 Jag vill här ta tillfället i akt att nämna beredningsgruppsledamöterna vid namn och att tacka dem. De har (2004–2009) varit Kjell Östberg, Torbjörn Nilsson, Kim Salomon, Yvonne Maria Werner, Göran Malmstedt (historia); Lars Larsson, Kerstin Lidén, Thomas Larsson, Milton Nunez, Kjell Knutsson (arkeologi); Carl-Johan Gadd, Kirsti Niskanen, Birgit Karlsson (ekonomisk historia); Sven Widmalm, Ulla Manns (idéhistoria) samt Tomas Germondsson, Christer Persson, Tom Mels (kulturgeografi).
- 6 Vetenskapsrådets årsredovisning 2009, tabell VI A: 11 procent (2006), 11 procent (2007), 12 procent (2008), 15 procent (2009).
- 7 Torstendahl 2009.
- 8 För begreppet synlighet, se Maria Ågren, "Synlighet, vikt, trovärdighet – och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning", *Historisk tidskrift* 2005:2.

- 9 Janken Myrdal, *Spelets regler i vetenskapens hantverk: om humanvetenskap och naturvetenskap*, Stockholm 2009, s. 118–143.
- 10 Jag hänvisar här till den s.k. bilaga 2 till VR:s beslutsprotokoll.
- 11 Rolf Torstendahl, "From All-round to Professional Education. How Young Historians Became Members of an Academic Community in the Nineteenth Century", *Leidschrift*, årg. 25, no. 1, 2010, s. 22; Torstendahl 2009, s. 15f.
- 12 William H. Sewell Jr., "Refiguring the 'Social' in Social Science: an Interpretivist Manifesto" i *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*, Chicago 2005.
- 13 Sewell, s. 327.
- 14 Sewell, s. 329, 346, 369
- 15 Se Ågren, s. 256, för metaforen biopsi.